

ΦΑΚΕΛΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

A. ΚΕΙΜΕΝΟ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

«Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ»

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, που υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 20 Νοεμβρίου 1989 και τέθηκε σε ισχύ στη Νέα Υόρκη στις 26 Ιανουαρίου 1990, θεωρεί **παιδί** κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών, εκτός εάν η ενηλικίωση έχει επέλθει νωρίτερα (άρθρο 1).

Σήμερα, η παιδική ηλικία θεωρείται ξεχωριστό στάδιο της ζωής του ανθρώπου, που έχει σε αυτήν τη φάση ιδιαίτερα δικαιώματα και αυξημένη προστασία. Ωστόσο, μόνο στα μέσα του 20ού αιώνα θα αρχίσει να κινητοποιείται το ενδιαφέρον γι' αυτήν την περίοδο της ανθρώπινης ζωής. Η ιστορική έρευνα έχει αποδείξει ότι η παιδική ηλικία είναι μια «επινόηση» που εξαρτάται από τον τόπο και την εποχή. Ο τρόπος με τον οποίο η τάξη, η θρησκεία, το φύλο, η φυλή, η εργασία και η εκπαίδευση κοινωνικοποιούν το παιδί προσδιορίζεται από το εκάστοτε περιβάλλον του. Άλλη είναι η αντίληψη που σχηματίζουν οι δυτικές κοινωνίες για το παιδί και άλλη η αντίληψη του αναπτυσσόμενου κόσμου.

1. Τα βασικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν είναι:
2. Η παιδική ηλικία υπήρχε στο παρελθόν ή είναι μια κατασκευή της σύγχρονης ζωής;
3. Πώς γίνεται η μετάβαση από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή;
4. Πώς η βιομηχανική επανάσταση άλλαξε τη ζωή των παιδιών και καθόρισε την παιδική εργασία;
5. Τι οδήγησε στην καθιέρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού το 1989;
6. Ποια είναι η πραγματικότητα του φαινομένου της παιδικής εργασίας σήμερα;

1. Η παιδική ηλικία υπήρχε στο παρελθόν ή είναι μια κατασκευή της σύγχρονης ζωής;

Η ιστορική προσέγγιση της παιδικής ηλικίας θα ξεκινήσει με τον Φιλίπ Αριές, γάλλο ιστορικό, ο οποίος δημοσίευσε το 1960 το πρωτοποριακό βιβλίο *Αιώνες παιδικής ηλικίας*. Η βασική του θέση είναι πως η διάκριση της παιδικής ηλικίας ως ειδικής φάσης της ανθρώπινης ζωής αποτελεί κατασκευή των νεότερων χρόνων. Μέχρι και τον 17ο αιώνα δεν υπήρχε παιδική ηλικία. Τα παιδιά νοούνταν ως μικρογραφίες μεγάλων. Η οικογένεια δεν ήταν ο πρωταρχικός θεσμός κοινωνικοποίησης. Κυριαρχούσε η κοινότητα, και το άτομο δεν διεκδικούσε την υποκειμενικότητά του ούτε την αυτονομία του. Το παιδί γινόταν μέρος της ζωής των μεγάλων από την ώρα που ήταν σε θέση να σταθεί στα πόδια του, να μιλήσει και να απογαλακτιστεί. Γύρω στα επτά εντασσόταν στη ζωή των μεγάλων. Η κοινωνικοποίηση του παιδιού και η μετάδοση των αξιών και των γνώσεων δεν ήταν έργο της οικογένειας, αφού το παιδί απομακρυνόταν γρήγορα από αυτήν και διαμορφωνόταν μέσα από τη μαθητεία δίπλα στους ενήλικες. Τα περισσότερα παιδιά πήγαιναν να ζήσουν κοντά σε κάποιον ενήλικα και μαθίτευαν σε κάποια εργασία, προσαρμοζόμενα έτσι σε κανόνες συμπεριφοράς (βλ. [ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ](#), «Παρηγοριά για το παιδί του φτωχού»).

Η σημαντικότερη από τις λειτουργίες κοινωνικοποίησης, κοινός για όλους κανόνας, ήταν η εκμάθηση μιας τέχνης. Η εκμάθηση της γραφής δεν απασχολούσε τους ανθρώπους, καθώς κυριαρχούσε η προφορική επικοινωνία, με εξαίρεση την περίπτωση των κληρικών υπό την ιδιότητά τους ως δασκάλων. Η εργασία, η διασκέδαση, το παιχνίδι συγκέντρωναν μαζί ενήλικες και παιδιά. Σε αυτό το περιβάλλον, που το αποτελούσαν φίλοι, υπηρέτες, γέροι, παιδιά και γυναίκες, διαμορφωνόταν η προσωπικότητα του παιδιού. Η μαθητεία ήταν μια ευρύτερη μορφή εκπαίδευσης στην οποία συμμετείχαν τα παιδιά όλων των κοινωνικών στρωμάτων.

2. Πώς γίνεται η μετάβαση από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή;

Αν θέλουμε να ορίσουμε την οικογένεια εκείνων των χρόνων, πρέπει να απομακρυνθούμε από αυτό που ορίζουμε ως οικογένεια σήμερα και να διερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο έγινε η **μετάβαση** από το κοινωνικό πλαίσιο αυτού που εθεωρείτο οικογένεια τότε προς το οικογενειακό μοντέλο που καθιερώθηκε τους τελευταίους αιώνες στις δυτικές κοινωνίες. Στον μεσαιωνικό κόσμο δεν υπήρχε θέση για την παιδική ηλικία. Κανείς δεν σκεφτόταν ότι το παιδί είχε προσωπικότητα, όπως πιστεύουμε σήμερα. Οι άνθρωποι, λόγω της πολύ μεγάλης παιδικής θνησιμότητας, γεννούσαν πολλά παιδιά, χωρίς να δημιουργούν συναισθηματικούς δεσμούς μαζί τους. Δεν πίστευαν ότι το παιδί είναι κάτι σημαντικό, ώστε να το κρατήσουν στη μνήμη τους. Γι' αυτό, άλλωστε, δεν συναντάμε απεικονίσεις παιδιών (προσωπογραφίες) μέχρι τον 15ο αιώνα.

Οι ασθένειες της ευλογιάς και της πανούκλας, με δεδομένη την απουσία κανόνων υγιεινής, αύξαναν τα ποσοστά θανάτου των παιδιών. Επιπλέον, είναι γνωστό ότι πολλά από τα ατυχήματα που συνέβαιναν στο εσωτερικό της οικογένειας προέρχονταν από τους ίδιους τους γονείς, γιατί με αυτόν τον τρόπο περιορίζονταν τα μέλη τα οποία έπρεπε να θρέψουν. Το παιδί, αν κατόρθωνε να επιβιώσει από την υψηλή θνησιμότητα, εντασσόταν στο κόσμο των ενηλίκων.

3. Πώς η βιομηχανική επανάσταση άλλαξε τη ζωή των παιδιών και καθόρισε την παιδική εργασία;

Στη μεσαιωνική Ευρώπη, η εργασία των παιδιών μέχρι τον 18ο αιώνα, τη βιομηχανική εποχή, αποτελούσε στοιχείο αναπόσπαστο της αγροτικής κοινωνίας. Ήταν βαθιά ριζωμένη ως αντίληψη η συμμετοχή όλων των μελών στην αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων. Από τη στιγμή που τα παιδιά άρχιζαν να περπατούν, συμμετείχαν στις δουλειές της οικογένειας, π.χ., στην επεξεργασία του βαμβακιού, στον αργαλειό, σε δουλειές στο σπίτι και στο χωράφι, στα ζώα, στις δουλειές του νοικοκυριού. Αν και η εργασία ήταν κουραστική, δεν ήταν μονότονη, τα παιδιά ένιωθαν ασφάλεια κάτω από τη φροντίδα των γονιών τους. Η μητέρα, ο πατέρας και τα αδέρφια μοιράζονταν μέρος της εργασίας. Ήταν με τέτοιο τρόπο δομημένη η οικογένεια, ώστε ανέθετε εργασίες, λαμβάνοντας υπόψη τις ικανότητες και την ηλικία των μελών της. Υπήρχε εναλλαγή δραστηριοτήτων και εργασιών.

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας αρχικά στην Αγγλία, πρώτη φάση της βιομηχανικής επανάστασης, άλλαξε τη ζωή των παιδιών των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων. Η ανάγκη για εργατικό δυναμικό στα εργοστάσια, στα ορυχεία, στην υφαντουργία οδήγησε σε μια ραγδαία εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης της παιδικής εργασίας μεταξύ των ετών 1780 με 1840. Σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής, η παιδική εργασία μεταφέρθηκε από το σπίτι και την οικογενειακή οικονομία της αγροτικής κοινωνίας στο εργοστάσιο. Στρατιές παιδιών από οικογένειες αγροτών, τεχνιτών και μικρεμπόρων συνέρρεαν από τις αγροτικές περιοχές, στις οποίες κυριαρχούσε μέχρι τότε η οικονομία της αυτοκατανάλωσης, μαζί με τις οικογένειές τους ή μόνα τους, στις βιομηχανικές πόλεις, οι οποίες μετατράπηκαν σε κοιτίδες παραγωγής προϊόντων, σε πολύβουους τόπους, αφού ο θόρυβος των μηχανών των εργοστασίων δεν σταματούσε ποτέ, π.χ., Μάντσεστερ, Μπέρμιγχαμ. Για τη στέγαση των εργατών νοικιάζονταν παλιά σπίτια με το δωμάτιο: σ' ένα δωμάτιο ζούσε ολόκληρη οικογένεια. Στις πόλεις, όπου λειτουργούσαν εργοστάσια, χτίζονταν σειρές πανομοιότυπων κατοικιών, στοιβαγμένες η μία κολλητά στην άλλη, χωρίς πόρτα και παράθυρα αλλά μόνο με πόρτα εισόδου. Οι δρόμοι δεν είχαν οδόστρωμα, δεν υπήρχαν υπόνομοι, οι ακαθαρσίες βρισκόνταν παντού. Σ' αυτές τις νέες πόλεις μόνο δύο τάξεις υπήρχαν: οι εργοστασιάρχες και οι εργάτες. Οι εργάτες δεν είχαν τίποτα άλλο για να ζήσουν παρά μόνο την εργασία τους.

Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της λειτουργίας αυτών των πόλεων και του τρόπου ζωής των κατοίκων των πρώτων βιομηχανικών χρόνων στο βιβλίο του Κάρολου Ντίκενς, *Δύσκολοι καιροί* (βλ. [ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ](#), «Ο βασικός τόνος»).

Οι εργατικές οικογένειες είχαν ανάγκη από χρήμα, αφού η αστικοποίηση άλλαξε τις ανάγκες τους και

διέλυσε την οικογενειακή οικονομία. Είχαν ανάγκη από χρήμα, ώστε να εξασφαλίσουν τροφή, στέγη, ένδυση και να αγοράσουν καταναλωτικά προϊόντα. Έτσι, τα παιδιά είχαν εμπορική αξία, ήταν οικονομικό αγαθό και μέσο πλουτισμού. Πολλοί γονείς ανέχονταν την εργασία των παιδιών τους, ακόμα και των πολύ μικρών, αφού ζούσαν από τα χρήματα που κέρδιζαν τα παιδιά από τη δουλειά τους.

Τα παιδιά ήταν κατάλληλα για τα εργοστάσια και τα ορυχεία, γιατί αποτελούσαν φτηνό εργατικό δυναμικό. Ο όγκος και η ευλυγισία τους βοηθούσαν την κίνησή τους ανάμεσα στις μηχανές και μέσα στις στοές. Συνήθως, αμείβονταν με το μισό ή το ένα τρίτο των αμοιβών των ενήλικων ανδρών, αφού, σύμφωνα με όσα λένε οι πηγές, κόστιζαν λιγότερο και ήταν πιο πειθαρχημένα και υπάκουα από τους ενήλικες. Δούλευαν σκληρά, χωρίς διακοπή, πολλές ώρες την ημέρα (12 έως 16 ώρες), σε άσχημες συνθήκες εργασίας, σε ταπεινωτικές δουλειές, κάτω από την επίβλεψη των υπευθύνων των εργοστασίων, τους οποίους όφειλαν να υπακούουν, γιατί αλλιώς τους επιβάλλονταν ξυλοδαρμοί, απαγόρευση φαγητού και ξεκούρασης.

Η ανάγκη για φτηνό εργατικό δυναμικό οδήγησε τους ιδιοκτήτες των εργοστασίων της κλωστοϋφαντουργίας και των ορυχείων στην ενοίκιαση παιδιών από τα ορφανοτροφεία και τα πτωχοκομεία. Αυτά τα παιδιά έγιναν γνωστά ως «άποροι μαθητευόμενοι». Ήταν ορφανά παιδιά ή παιδιά που οι γονείς τους, επειδή δεν μπορούσαν να τα φροντίσουν, τα άφηναν στα κρατικά ιδρύματα για να τους εξασφαλίσουν τροφή και στέγη. Οι υπεύθυνοι των ιδρυμάτων τα έδιναν για μαθητεία, ακόμα και σε ηλικία έξι και επτά χρόνων. Τα παιδιά-εργάτες δεν αμείβονταν, απλώς τους παρείχαν φαγητό και στέγη. Χωρίς καμιά φροντίδα και προστασία, υπέμεναν τους βασανιστικούς τρόπους διαπαιδαγώγησης των επιστατών των εργοστασίων που ήθελαν να τα κρατούν ξύπνια πολλές ώρες με σκοπό την αύξηση της παραγωγής.

Αν τα παιδιά κουράζονταν και νύσταζαν, οι επιστάτες έκαναν ό, τι μπορούσαν για να τα κρατήσουν ξύπνια, τα σκαμπίζαν, τους έριχναν νερό, τα μαστίγωναν για να παραμείνουν υπάκουα (βλ. [ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ](#), «Νόμος για τους φτωχούς»).

Καθ' όλη την πρώτη περίοδο της εκβιομηχάνισης, οι συνθήκες εργασίας για τους μικρούς εργάτες των εργοστασίων και των ορυχείων ήταν απάνθρωπες. Παιδιά, ρακένδυτα, ακόμα και γυμνά, σκελετωμένα, άρρωστα, πεινασμένα, φτωχά, πάλευαν σε συνθήκες τρομακτικής εξαθλίωσης και εκμετάλλευσης για την ανερχόμενη βιομηχανική κοινωνία της αφθονίας. Οι πρώτες φωνές υποστήριξης για τα εργαζόμενα παιδιά από πολιτικούς και διανοούμενους της αγγλικής κοινωνίας στα τέλη του 18ου αιώνα, την περίοδο της δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης, ζητούσαν την άμεση περικοπή των ωρών εργασίας στα εργοστάσια, την παρέμβαση του κράτους και την επιβολή αυστηρών νόμων για την προστασία των παιδιών.

Όμως, η συμμετοχή πολλών ιδιοκτητών εργοστασίων στη Βουλή και στη Διοίκηση δεν άφηνε περιθώρια για τη λήψη αποφασιστικών μέτρων, αφού κυριαρχούσε η άποψη ότι, με την παρέμβαση του κράτους στην ελεύθερη αγορά, θα αυξανόταν το κόστος παραγωγής και θα μειωνόταν η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων.

Παρ' όλες, ωστόσο, τις αντιδράσεις των ευρωπαϊών βιομηχάνων, σταδιακά όλες οι βιομηχανικές χώρες τον 19ο αιώνα (Γερμανία, Αυστρία, Γαλλία) υποχρεώθηκαν να πάρουν μέτρα για την παιδική εργασία. Οι πρώτοι νόμοι περί εργοστασίων (Factory Acts), που ψηφίστηκαν το 1802 από το Βρετανικό Κοινοβούλιο, αναφέρονται σε μέτρα για τις συνθήκες υγιεινής και ηθικής των εργαζομένων. Αποφασίστηκε οι ώρες εργασίας να μην υπερβαίνουν τις δώδεκα, από τις έξι το πρωί μέχρι τις εννέα το βράδυ.

Επίσης, έπρεπε οι μαθητευόμενοι να μαθαίνουν ανάγνωση, γραφή και αριθμητική. Τα αγόρια και τα κορίτσια έπρεπε να κοιμούνται χώρια.

Οι επόμενοι νόμοι περί εργοστασίων (1833) ήταν περισσότερο αυστηροί ως προς τις ώρες και τις συνθήκες εργασίας των παιδιών. Περιορίζαν τις ώρες εργασίας στην κλωστοϋφαντουργία και αργότερα σε όλες τις βιομηχανίες σε δέκα ώρες την ημέρα. Σταδιακά, πάρθηκαν μέτρα που απαγόρευαν την εργασία στα παιδιά κάτω των δέκα χρόνων, τη νυχτερινή εργασία, την εργασία το Σαββατοκύριακο, και ορίστηκε υποχρεωτικός χρόνος για εκπαίδευση.

Με την επέκταση της τεχνολογίας στη βιομηχανία, στα τέλη του 19ου αιώνα, οι απαιτήσεις για εργατικά χέρια μειώθηκαν, τα παιδιά έγιναν λιγότερο απαραίτητα στην παραγωγή. Ένα νέο κοινωνικό πρόβλημα στις αστικές περιοχές των βιομηχανικών πόλεων άρχισε να δημιουργείται. Ένας περιπλανώμενος στρατός από ομάδες μικροκλεφτών και παρανόμων, ρακένδυτων, πεινασμένων παιδιών, ζούσε την παραβατική ζωή του. Έπρεπε να βρεθεί κάποιος τρόπος, ώστε να περιοριστεί η δράση τους. Αυτό το πέτυχε το σχολείο.

Στην αρχή, τα παιδιά που εργάζονταν υποχρεώνονταν να παρακολουθούν κάθε Κυριακή κατηχητικά σχολεία, στα οποία μάθαιναν τις ηθικές αξίες και τις ακαδημαϊκές γνώσεις που οι εργοδότες ήθελαν να έχουν. Το σχολείο συνδεόταν σε μεγάλο βαθμό με τις εργοστασιακές επιχειρήσεις. Αν λάβουμε υπόψη μας και την ιδεολογία του πουριτανισμού (η εργασία σκοπός της ζωής και όπλο στη μάχη εναντίον του Κακού), το εκπαιδευτικό σύστημα απαιτούσε τη διαμόρφωση του χαρακτήρα με βάση όσα ήταν απαραίτητα για την εργασία στο εργοστάσιο (βλ. [ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ](#), «Το μόνο χρήσιμο» και «Δολοφονώντας τους αθώους»).

Με την αυστηρή πειθαρχία, την τιμωρητική ανατροφή, αφού το παιδί θεωρείται «εγγενώς κακό», και τη σωματική τιμωρία ως μέσο διάπλωσης και διαμόρφωσης του χαρακτήρα προετοιμάζεται η νέα στρατιά της συλλογικής εργασίας.

Η ανάπτυξη των θετικών επιστημών επηρέασε βαθιά την εκπαίδευση και συνέβαλε στη δημιουργία ενός νέου εκπαιδευτικού συστήματος.

Το 1870 ψηφίστηκε ο πρώτος εκπαιδευτικός νόμος για τα παιδιά ηλικίας 5 έως 13 ετών. Όμως, δεν μπορούσαν όλα τα παιδιά να παρακολουθήσουν το σχολείο. Οι κοινωνικοπολιτικές αντιλήψεις της εποχής, παράλληλα με την εισαγωγή διδασκάλων, έστω και υπό τη μορφή μικρών χρηματικών ποσών, στην εκπαίδευση των παιδιών έκανε δύσκολη τη ζωή των λαϊκών εργατικών τάξεων.

Παρόλα αυτά, οι νόμοι που προστάτευαν τα παιδιά από την εργασία επεκτάθηκαν σταδιακά σε όλες τις βιομηχανικές χώρες τον 20ό αιώνα (Ευρώπη, ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία και Ιαπωνία, αν και κάθε χώρα βίωσε τις αλλαγές σε διαφορετικές χρονικές περιόδους), αφού ο σιδηρόδρομος είχε συμβάλει στη δημιουργία μιας ενοποιημένης οικονομίας (δεύτερη βιομηχανική επανάσταση).

Σε αυτό συνέβαλαν καθοριστικά: α) τα κοινωνικά κινήματα του 19ου και 20ού αιώνα, όπως το σοσιαλιστικό και το εργατικό, β) οι νέες ιδεολογίες (μαρξιστική), που οδήγησαν τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις στη θεσμοθέτηση μέτρων υπέρ των λαϊκών μαζών, όπως η υποχρεωτική και δωρεάν πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το άνοιγμα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εργατική τάξη και τα συστήματα πρόνοιας, γ) η αλματώδης ανάπτυξη του εμπορίου και της βιομηχανίας και δ) η άνοδος της αστικής τάξης, η οποία έδωσε μεγαλύτερο βάρος στη σχολική εκπαίδευση, στη μετάδοση των κοινωνικών αξιών και στη διάπλωση πολιτών που είναι έτοιμοι να μπουκ και να προσαρμοστούν στην κοινωνία.

Επιπλέον, καταλυτικός υπήρξε ο ρόλος της ιατρικής και της παιδιατρικής επιστήμης ως προς τον περιορισμό της παιδικής θνησιμότητας, κάτι που ανέδειξε σταδιακά τη συναισθηματική σχέση παιδιού και γονιών. Ρόλο επίσης έπαιξαν οι νέες παιδαγωγικές αντιλήψεις, με προτροπές προς τη μητέρα για τη συμμετοχή της στη διαπαιδαγώγηση και τη φροντίδα του παιδιού

Μέσα από το πέρασμα των αιώνων, η οικογένεια θα γίνει παιδοκεντρική και θα φέρει στην επιφάνεια τη γονεϊκή αγάπη.

Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, η ευημερία των παιδιών θα αποτελέσει μέριμνα όχι μόνο της οικογένειας αλλά και του κράτους πρόνοιας, που θα αναλάβει την ευθύνη της ανάπτυξης των μελλοντικών πολιτών με παρεμβάσεις στην εκπαίδευση, στην υγεία και στην ανατροφή τους. Εθνικοί πόροι επενδύονται στην υποχρεωτική και δωρεάν πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά, λόγω της ανάγκης για εργατικό δυναμικό, και στον τριτογενή τομέα (τράπεζες, επικοινωνίες, συγκοινωνίες). Η μαζικοποίηση της εκπαίδευσης επεκτείνεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στα πανεπιστήμια (20ός αιώνας).

Έρευνες για την παιδική εργασία στις βιομηχανικές χώρες που διεξήχθησαν από οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα και από τα ίδια τα κράτη αποδεικνύουν ότι στις αρχές του 20ού αιώνα τα παιδιά

εργάζονταν λιγότερες ώρες, και το σχολείο είχε προτεραιότητα στη ζωή τους. Επίσης, η οικογένεια και το σχολείο διαδραματίζουν πλέον ουσιαστικό ρόλο στην κοινωνικοποίησή τους.

Μετά από μια πορεία αιώνων, η θέση των παιδιών μέσα στην κοινωνία αλλάζει. Ο 20ός αιώνας θα δώσει στα «αόρατα» παιδιά τη θέση τους και θα καθιερώσει την αντίληψη για τη χαμένη αθωότητα.

Αποτέλεσμα αυτών των μακραίωνων διεργασιών θα είναι η ανάδυση των δικαιωμάτων του παιδιού και η υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

4. Τι οδήγησε στην καθιέρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το 1989;

Οι μαυρόασπρες, ξεθωριασμένες φωτογραφίες εξαθλιωμένων, άπλυτων, σκελετωμένων, θλιμμένων παιδιών επαναφέρουν στη μνήμη τα λησμονημένα αόρατα, κρυμμένα παιδιά των ορυχείων και των εργοστασίων του αιώνα της βιομηχανικής επανάστασης. Φαντάζει μακρινή η περίοδος, κατά την οποία η Ευρώπη οικοδομούσε το σύγχρονο μέλλον της. Το ευρωπαϊκό όνειρο αναδύθηκε κρυμμένο πίσω από τα κάτεργα της παιδικής εργασίας, της εξαθλίωσης και της ανέχειας, χωρίς κανένα μέτρο προστασίας των ανθρώπινων ψυχών. Το φαινόμενο της παιδικής εργασίας απασχόλησε τη διεθνή κοινότητα μόλις στα τέλη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στην πρώτη Διεθνή Διάσκεψη Εργασίας το 1919 (αποτέλεσμα μακρών και επίμονων προσπαθειών ιδεολόγων και ανθρωπιστών της διεθνούς κοινωνίας των αρχών του 19ου αιώνα, που επιζητούσαν την προστασία της εργασίας μέσα από διακανονισμούς), ορίστηκε ως ελάχιστη ηλικία πρόσληψης παιδιών στη βιομηχανία το 14ο έτος. Ακολούθησαν συμβάσεις για τη νομική προστασία των παιδιών, και μόλις το 1973 απαγορεύτηκε η παιδική εργασία πριν τη συμπλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και όχι κάτω των 15 ετών. Με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το 1989, η οποία επικυρώθηκε από 187 κράτη, εκτός των ΗΠΑ και της Σομαλίας, αναγνωρίζεται το δικαίωμα να προστατεύεται το παιδί από την οικονομική εκμετάλλευση και από την εκτέλεση οποιασδήποτε εργασίας ενέχει κινδύνους ή μπορεί να βλάψει την υγεία ή τη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική και κοινωνική του ανάπτυξη (άρθρο 32). Η Σύμβαση καλεί τα κράτη μέλη: να ορίσουν ένα κατώτατο όριο ηλικίας για την είσοδο στην επαγγελματική απασχόληση, να ρυθμίσουν τα ωράρια και τις συνθήκες εργασίας, να προβλέπουν ποινές και κυρώσεις για την εφαρμογή του άρθρου 32.

5. Ποια είναι η πραγματικότητα του φαινομένου της παιδικής εργασίας σήμερα;

Παρά τα διεθνή κείμενα προστασίας των παιδιών, τα οποία έχουν υιοθετηθεί από πολλές χώρες, τα παιδιά εξακολουθούν να εργάζονται, πολλές φορές κάτω από άθλιες συνθήκες. Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας εκτιμά ότι 215 εκατομμύρια παιδιά, ηλικίας μεταξύ 5 και 17 ετών, εργάζονται (το 2010) σε όλο τον κόσμο. Από αυτά, τα 115 εκατομμύρια εμπλέκονται σε «επικίνδυνες εργασίες».

Ανήλικα παιδιά εργάζονται στη γεωργία, την αλιεία, τη μεταποίηση, τα μεταλλεία και σε οικιακές εργασίες, συνήθως επειδή οι οικογένειές τους είναι πολύ φτωχές. Μερικά παιδιά εμπλέκονται σε παράνομες δραστηριότητες, όπως το εμπόριο των ναρκωτικών, την πορνεία και τις παραστρατιωτικές ομάδες.

Παράνομα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την παιδική εργασία αφορούν:

- την παραβίαση του κατώτερου ορίου ηλικίας που καθορίζεται από τους νόμους του κράτους,
- την απειλή κατά της φυσικής, νοητικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών,
- την καταχρηστική εργασία, δουλεία και εμπορία των παιδιών, την εργασία λόγω χρεών, τις μη νόμιμες δραστηριότητες,
- την απαγόρευση της πρόσβασης των παιδιών στην εκπαίδευση.

Σήμερα, το φαινόμενο της παράνομης παιδικής εργασίας εμφανίζεται όχι μόνο στις χώρες της Ασίας και

του Ειρηνικού, στη Λατινική Αμερική και στην Αφρική, αλλά, μετά από μια μεγάλη περίοδο ύφεσης, και στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ, όπου τα ποσοστά παρουσιάζουν αύξηση λόγω της οικονομικής κρίσης.

Ενδεικτικά αναφέρουμε:

Παιδιά συμμετέχουν στη συγκομιδή κακάο στην Ακτή του Ελεφαντοστού, τσαγιού στην Αργεντινή και το Μπαγκλαντές, φρούτων και λαχανικών στις ΗΠΑ. Επίσης, στην κατασκευή χαλιών στην Ινδία και το Πακιστάν, στην κατασκευή υποδημάτων στην Ινδία και τις Φιλιππίνες, σε ορυχεία και λατομεία εξόρυξης χρυσού στην Κολομβία, όπως και σε διάφορες υπηρεσίες στην Ευρώπη.

Εργάζονται σε συνθήκες που θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή τους (πολλές ώρες εργασίας σε ακραίες θερμοκρασίες) και την υγεία τους (χρήση φυτοφαρμάκων, αναθυμιάσεις των ορυχείων), χωρίς ή με ελάχιστη αμοιβή και ανεπαρκή τροφή και νερό.

Πολλά μικρά κορίτσια, από την ηλικία των 5 ή 6 ετών, εργάζονται σε οικιακές υπηρεσίες, κάτι που συνδέεται συνήθως με την εμπορία παιδιών και έχει ως αποτέλεσμα τη σωματική, τη συναισθηματική και τη σεξουαλική κακοποίησή τους.

Αν και η παιδική εργασία θεωρήθηκε παρελθόν για την Ευρώπη στα τέλη του προηγούμενου αιώνα, σήμερα, η Ευρώπη αδυνατεί να τηρήσει τις διακηρύξεις για τα δικαιώματα των παιδιών. Το «φάντασμα» της παιδικής εργασίας εμφανίζεται ξανά, φέρνοντας σε αμηχανία τους διεθνείς οργανισμούς καταπολέμησης της.

Το ποσοστό της υποχρεωτικής εκπαίδευσης των παιδιών στις δυτικές κοινωνίες στα τέλη του 20ού αιώνα ήταν τόσο υψηλό, ώστε κανείς δεν περίμενε ότι η παιδική εργασία θα επανεμφανιστεί στις ημέρες μας. Και όμως, λόγοι, όπως η κατάρρευση των ανατολικών ευρωπαϊκών χωρών, η μετανάστευση μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων προς την αναπτυσσόμενη Δύση, η μείωση της δυτικής βιομηχανικής παραγωγής και η μεταφορά βιομηχανικών δραστηριοτήτων στην Ασία και την Αφρική, η οικονομική ύφεση στην Ευρώπη και η αύξηση της ανεργίας έχουν οδηγήσει στη διόγκωση των ποσοστών της παράνομης παιδικής εργασίας σε όλο τον κόσμο.

Στο Συμβούλιο της Ευρώπης, τον Αύγουστο του 2013, ο επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Nils Muiznieks, δήλωσε ότι η παιδική εργασία στην Ευρώπη αποτελεί ταμπού. Παρόλο που έχουν ζητηθεί πληροφορίες για την εργασία των παιδιών, καμία ενημέρωση δεν υπάρχει από τα ευρωπαϊκά κράτη. Όμως, σύμφωνα με έρευνα του ΟΗΕ, παρατηρείται σημαντική αύξηση της παιδικής εργασίας σε χώρες, όπως η Γεωργία, η Αλβανία, η Ρουμανία, το Μαυροβούνιο, η Βουλγαρία, η Σερβία, η Τουρκία, ακόμα και η Ιταλία.

Στη Μολδαβία, οι διευθυντές σχολείων έχουν υπογράψει συμφωνίες με γεωργικούς συνεταιρισμούς και αγροκτήματα για τη συμμετοχή μαθητών στη συγκομιδή προϊόντων. Ακόμα σε χώρες του νότου, Κύπρο, Ελλάδα, Ιταλία και Πορτογαλία, που έχουν πληγεί από τα μέτρα λιτότητας λόγω της οικονομικής κρίσης, τα παιδιά δουλεύουν σε συνθήκες «μαύρης» εργασίας. Παρόλο που το φαινόμενο είναι γνωστό, οι υπεύθυνοι προστασίας των παιδιών από την εκμετάλλευση κλείνουν τα μάτια. Την ίδια στιγμή, έχει ανοίξει η συζήτηση για τη μείωση του ορίου ηλικίας για την επιτρεπόμενη από το Νόμο εργασία των παιδιών σε ηλικίες κάτω από τα 14 έτη, τόσο από τις ΗΠΑ όσο και από τις αναπτυσσόμενες χώρες, στις οποίες η παιδική εργασία χρησιμοποιείται για την καταπολέμηση της φτώχειας.

Ειδικότερα στις ΗΠΑ, τα τελευταία χρόνια έχει ξεκινήσει μια εκστρατεία από μερίδα των Ρεπουμπλικανών να περιορίσουν τα εργασιακά δικαιώματα των παιδιών, επικαλούμενοι την οικονομική κρίση. Ήδη σε πολλές πολιτείες έχουν καταργηθεί οι περιορισμοί που έθεταν οι κανονισμοί εργασίας στις ώρες τις οποίες θα μπορούσαν να δουλέψουν κατά τη διάρκεια της εβδομάδας και των σχολικών διακοπών παιδιά 16-17 ετών. Χώρες όπως η Βολιβία ζητούν να μειωθεί η απαγόρευση από τα 14 χρόνια στα 12 χρόνια για την εργασία των παιδιών, απόφαση που αντιβαίνει στη σχετική συνθήκη του ΟΗΕ.

Εκατό και πλέον χρόνια μετά τα πρώτα μέτρα προστασίας του παιδιού και μια εικοσιπενταετία μετά τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η διεθνής κοινότητα καλείται να επανατοποθετηθεί στο ζήτημα της προστασίας των παιδιών.

6. Η παιδική εργασία στην Ελλάδα

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1828) η παιδική ηλικία, ως ξεχωριστό στάδιο της ζωής του ανθρώπου, δεν απασχόλησε τους υπευθύνους. Η προσπάθεια για τη συγκρότηση του κράτους κατά τον 19ο αιώνα μέχρι και τα μέσα του 20ού αιώνα, βρήκε τον λαό εξαθλιωμένο και πολλά παιδιά ορφανά και εγκαταλειμμένα. Τα παιδιά, εξάλλου, συμμετείχαν στις αγροτικές εργασίες της οικογένειας, αφού η Ελλάδα ήταν κατεξοχήν χώρα αγροτική. Σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις, «τα παιδιά δεν γεννήθηκαν μόνο για να παίζουν, αλλά πρέπει από νωρίς να κερδίζουν το ψωμί τους».

Όπως προκύπτει από τη μελέτη του Ρηγίνου Μιχάλη, Μορφές παιδικής εργασίας στη βιομηχανία και στη βιοτεχνία, 1870-1940, πολλά κορίτσια και αγόρια, από μικρή ηλικία, οδηγήθηκαν στις βιοτεχνίες και τις βιομηχανίες του 19ου αιώνα. Ως μαθητευόμενοι, προσέφεραν τις υπηρεσίες τους αμισθί ως αντάλλαγμα για τη μαθητεία τους. Σκοπός, να βοηθήσουν τις αγροτικές οικογένειες από τις οποίες προέρχονταν.

Η συμπεριφορά των προϊσταμένων τους συχνά ήταν σκληρή και απάνθρωπη: τα παιδιά δούλευαν σκληρά και κακοποιούνταν με σωματική τιμωρία. Οι ασθένειες της φυματίωσης, του δέρματος και των οφθαλμών, συνέπεια των μη ασφαλών συνθηκών εργασίας, έπλητταν τους εργαζομένους. Οι συνθήκες δεν διέφεραν από τις συνθήκες της υπόλοιπης βιομηχανικής ευρωπαϊκής κοινωνίας, αν και η χώρα μας ποτέ δεν κατάφερε να ιδρύσει βιομηχανίες της εμβέλειας των ευρωπαϊκών χωρών.

Μικρά παιδιά δούλευαν και στα σπίτια ή τα αγροκτήματα ως βοσκοί ή υπηρετικό προσωπικό. Κορίτσια από την επαρχία και τα νησιά δίνονταν από τις οικογένειές τους για υπηρέτριες σε εύπορες οικογένειες στις πόλεις, με αντάλλαγμα, εκτός από την τροφή και τη στέγη, να τα παντρέψουν αφού τα προικοδοτήσουν. Η οικονομική ανέχεια ανάγκαζε πολλούς γονείς να νοικιάζουν τα παιδιά τους με ετήσιο συμβόλαιο έναντι αμοιβής σε μεσίτες που τα χρησιμοποιούσαν ως εφημεριδοπώλες, λούστρους, κ.λπ., στις πόλεις. Σύμφωνα με τους επιθεωρητές εργασίας, τα παιδιά εργάζονταν περισσότερο από δέκα ώρες την ημέρα, ενώ συχνά γίνονταν αντικείμενα υπερβολικής εκμετάλλευσης και απάνθρωπης μεταχείρισης.

Οι παραινέσεις για μέτρα υπέρ των εργαζόμενων παιδιών στα τέλη του 19ου αιώνα, από τους φιλελεύθερους αστούς, και οι πρώτοι νόμοι για τη σχολική εκπαίδευση οδήγησαν στη θέσπιση του κατώτατου ορίου ηλικίας για την εργασία του παιδιού. Οι παρεμβάσεις σημαντικών Ελληνίδων της αστικής τάξης και οι παραινέσεις τους για προστασία των παιδιών κατά τη διάρκεια της εργασίας τους (Καλλιρόη Παρρέν, Μαρία Σβώλου, Πηνελόπη Δέλτα, κ.ά), σύμφωνα με τα πρότυπα των ευρωπαϊκών χωρών της Ευρώπης, καθώς και οι αντιλήψεις των εύπορων οικονομικά τάξεων (αστοί, γαιοκτήμονες, μικροαστοί) για την παιδική ηλικία ως ξεχωριστή κοινωνική κατηγορία, που είχαν ήδη επικρατήσει στην υπόλοιπη Ευρώπη, είχαν ως αποτέλεσμα την παρέμβαση του έλληνα νομοθέτη στο ζήτημα της παιδικής εργασίας με το νόμο 4029 του 1912 «περί εργασίας γυναικών και ανηλίκων». Με το πέρασμα της Ελλάδας από την αγροτική κοινωνία στη βιομηχανοποιημένη, καθιερώθηκε σταδιακά η υποχρεωτική εκπαίδευση καθώς και η απαγόρευση της παιδικής εργασίας.

Αν και νομοθετικά η χώρα μας επικύρωσε τις ευρωπαϊκές νομοθεσίες για την προστασία των παιδιών στην εργασία, τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ν. 2101/1992) για τον ορισμό της παιδικής ηλικίας και τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 182 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για τις χειρότερες μορφές παιδικής εργασίας (ν. 2918/2001), το πρόβλημα εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται ανεπαρκώς από την ελληνική Πολιτεία. Τα τελευταία χρόνια, λόγω της οικονομικής κρίσης που πλήττει τη χώρα μας, η παιδική φτώχεια έχει αυξηθεί και η αδήλωτη παιδική εργασία παρουσιάζει αυξητικά πρόσημα.

Σύμφωνα με την έκθεση της Unicef το 2014 για την «κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα», ο αριθμός των παιδιών που εργάζονται από το 2009 δεν καταγράφεται λόγω της απουσίας εντοπισμού της παιδικής εργασίας. Παρατηρείται το φαινόμενο να δίνονται ελλιπή στοιχεία από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, ενώ αυξάνει το ποσοστό των παιδιών που εγκαταλείπουν το σχολείο. Σε αυτά τα ποσοστά περιλαμβάνονται παιδιά Ρομά, καθώς και παιδιά μεταναστών, οι οποίοι λόγω της οικονομικής κρίσης εγκαταλείπουν τη χώρα και επιστρέφουν στην πατρίδα τους.

As σημειωθεί ότι η εργασία των παιδιών σε οικογενειακές επιχειρήσεις, σε τουριστικά επαγγέλματα και σε αγροτικές εργασίες δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί και να καταγραφεί. Σύμφωνα με τον Συνήγορο του Παιδιού, Γιώργο Μόσχο, ο αριθμός των παρανόμως εργαζόμενων παιδιών στη χώρα μας, έστω και περιστασιακά, είναι πολλαπλάσιος των στοιχείων που καταγράφονται επίσημα (6.238 παιδιά το 2012).

Η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΣΕ) θεωρεί ότι τα εργαζόμενα παιδιά φτάνουν τις 100.000.

Στη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα, η Ευρώπη βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τις διακηρύξεις για τα δικαιώματα των παιδιών τις οποίες συνέταξε κάποτε. Η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών στην ευρωζώνη οδηγεί μεγάλο αριθμό παιδιών και πάλι στην εργασία.

Επίσης, ο μεγάλος αριθμός προσφύγων και μεταναστών, καθώς και μεγάλων ομάδων Ρομά, εντείνουν την ανάγκη για εκπαίδευση των παιδιών αποκλεισμένων ομάδων, ώστε να περιοριστεί η εργασιακή τους εκμετάλλευση.

Ήδη, διάφορες μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) και Οργανισμοί, όπως η Unicef, η Save the children, κ.ά., ενημερώνουν για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν, ενώ η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας ξεκινά διεθνή εκστρατεία με σύνθημα «κόκκινη κάρτα στην παιδική εργασία» με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα κατά της Παιδικής Εργασίας (12 Ιουνίου).

